

Dunja Modrić-Blivajs

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

UDK 37.02:93](497.5)(091)

372.893(497.5)(091)

Primljeno: 2006. godine

Pregledni članak

METODIČKI DOSEZI NASTAVE POVIJESTI U BANSKOJ HRVATSKOJ OD INSTITUCIONALIZACIJE ŠKOLSTVA DO KRAJA 19. STOLJEĆA

Cilj je ovog rada pokazati kako se bogata metodička tradicija nastave povijesti iz kraja 19. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj oslanjala na metodička postignuća iz prethodnih razdoblja, a i danas se koristi u našim školama. Riječ je o školstvu na prijelazu stoljeća, kada se javlja nova škola kao reakcija na staru školu, a pedagoški zamah doživljava između dva svjetska rata. U istraživanju je analiziran arhivski materijal, školska izvješća, spomenice škola i druga relevantna literatura.

Ključne riječi: *metodika nastave, nastava povijesti, nastavna učila, povijest školstva, Banska Hrvatska*

Uvod

U drugoj polovini 19. stoljeća sve su zapadnoeuropske države bile zahvaćene valom modernizacije i pojačane industrijalizacije. Modernizaciju obilježava preobrazba na području društvenog, gospodarskog, političkog i kulturnog života. Novonastale promjene postulirale su novu dimenziju obrazovanja, a opsežno i raznoliko podizanje razine naobrazbe stanovništva bilo je od presudnog značenja za sve europske države. Modernizacijski put u Banskoj Hrvatskoj razvijao se sporije jer unutrašnje modernizacijske snage nisu mogle bitno utjecati na društveno-ekonomski razvoj, uvelike usporavane utjecajima bečkog i peštanskog središta. Stoga su nositelji modernizacije bili svjesni nužnosti korelacije školsko-obrazovnog i gospodarskog napretka, kao i kulturne homogenizacije i mobilizacije nacionalne svijesti. Modernizacija obrazovnog sustava započinje u Hrvatskoj za neoapsolutizma, a bitan zamah dobiva donošenjem školskih zakona 1874. i 1888. godine, da bi se krajem 19. stoljeća uočili vidljivi pomaci, doduše vrlo postupno, u širenju pismenosti, ubrzavanju i intenziviranju učenja, kvalitetnijim metodičkim postupcima, izobrazbi učitelja i u mnogim drugim aspektima obrazovanja.

1. Odgojna i obrazovna uloga povijesti kao nastavnog predmeta

Da bi se spoznala odgojna i obrazovna uloga povijesti i prije institucionalizacije školstva, dat ću kratak pregled pristupa poučavanju povijesti od najstarijeg razdoblja. Pogledamo li unatrag, još u starom vijeku poučavala se povijest, a Ciceron, Seneka i Kvintilijan zagovarali su poučavanje povijesti radi upoznavanja učenika s raznim “spisima” koje su učili napamet. U srednjem vijeku prioritet u poučavanju su imale teologija i filozofija, izuzev onih koji su privatno mogli proučavati svjetske događaje iz raznih enciklopedija.

U novom vijeku, u doba protestantizma, i sam se Luther zauzimao za povijest i njenu odgojnu vrijednost. Unatoč svim nastojanjima da povijest uđe u školu kao nastavni predmet, ona se tada samo poučavala u okviru tečajeva u latinskim školama. Isusovci su u nižim razredima poučavali povijest, “slavne događaje iz prošlosti Babilona, Perzije, Makedonije i Rima”. I Jan Komenski, utemeljitelj znanstvene didaktike, pokušao je uvesti povijest u pučke škole; međutim, u ono se vrijeme prioritet davao praktičnoj, a ne obrazovnoj vrijednosti nastavnih predmeta. Tako je engleski filozof Locke zagovarao nastavu povijesti u školama, pa je u svom djelu “O odgoju” napisao: “Kao što nema ništa, što bi više poučavalo od povijesti, tako nema ništa, što bi više zabavljalo od nje”.¹ Međutim, Locke nije zagovarao optimalnu metodu, jer je inzistirao na povijesnoj kronologiji i na zapamćivanju povijesnih činjenica. Rousseau je, za razliku od ostalih, bio protiv učenja povijesti u pučkim školama, smatrajući da tek nakon navršene petnaeste godine učenici mogu donositi svoje zaključke o povijesnim događajima. Nastava povijesti dobit će metodički zamah zaslugom Herbarta i njegovih nastavljača. Povijest kao nastavni predmet počela se poučavati u pučkim školama tek u 18. stoljeću, najprije u Pruskoj, a zatim i u austrijskim zemljama. Gradivo se odnosilo na upoznavanje zemljopisa domovine, zavičaja, a povijesni sadržaji odnosili su se na nacionalnu povijest koja se bazirala na političkoj i, manjim dijelom, na kulturnoj povijesti, te su prepričavani na zanimljiv način poštujući didaktičko načelo primjerenosti uzrastu učenika. U Banskoj Hrvatskoj povijest se učila u osnovnim školama u sklopu zemljopisa i hrvatskog jezika i ostalih nastavnih predmeta. Prvi udžbenik s kojim su se učenici susretali bila je čitanka. Ona je donosila niz informacija iz različitih predmetnih područja, poput povijesti domovine, zemljopisa, prirodopisa, običaja naroda, književnosti, navika, morala i drugog. Prikazi su bili sažeti, popularno predavani na zanimljiv način, primjereni uzrastu učenika. Drugim riječima, učenici su nakon završene osnovne škole dobivali niz informacija o svemu što ih je okruživalo, a težište je bilo na povijesti naroda, jeziku i na usvajanju moralnih i odgojnih vrijednosti.

U gimnazijama se zemljopis učio u prvom razredu, a zbog programske korelacije, od drugog razreda do kraja, učio se s povijesti naizmjenice. Za razliku od osnovne škole, u srednjim školama se obrađivala nacionalna i opća povijest, kronološkim redoslijedom. Obuhvaćala je povijesno gradivo starog vijeka, srednjeg vijeka i novog vijeka. Ovako raspoređeno gradivo obrađivalo se u dva ciklusa, u nižim i u višim razredima.

¹ S. Basariček, Pedagogija, str. 30-37.

Takvu sadržajnu koncepciju, kronološki raspoređenu, pratili su i udžbenici. Glede sadržajnog koncepta, prevladavala je politička povijest, uz opširne prikaze povijesnih ličnosti i njihovih zasluga, dok se mali dio odnosio na gospodarsku i kulturnu povijest.

2. Aspekti metodike nastave povijesti u okviru povijesnog razvoja školstva

2. 1. Razvoj školstva do njegove institucionalizacije

Prema E. Terhartu prijelaz škole kao privjeska Crkve na školu kao državnu ustanovu, tekao je veoma sporo. Od ranog srednjeg vijeka, kada se poučavanje temeljilo na “karizmatičkoj” komunikaciji učitelja i učenika, a metodičko prenošenje znanja svedeno na mehaničko učenje napamet ne samo da je bilo dostatno, već u konačnici i poželjno, prilike u školstvu u periodu novog vijeka znatno su se promijenile. Crkva je sve više gubila obrazovni monopol, jer je građanstvo u nastajanju razvijalo vlastite svjetovne obrazovne interese. U prosvijećenom apsolutizmu počeo je postupni prijelaz škole iz crkvene pod državnu nadležnost. Spoznajno-teorijske odredbe prosvjetiteljstva: zornost, strukture učenja, organizacija nastave, isprepletale su se s načelima apsolutističke države. Uspostavlja se državno-organizirano školstvo, a obuhvaća kolektivnu nastavu, uvođenje školske godine, starosno homogene razrede, obvezatnost polazjenja škole kao i strože metodičko discipliniranje.² Razdoblje razvoja herbartijanizma i njegove organizacije nastave bilo je široko prihvaćeno i dominiralo je školstvom punih sto godina, da bi početkom 20. stoljeća doživjelo oštre kritike na račun pretjeranog intelektualizma. U drugoj polovini 19. stoljeća, prijelaz s mehaničkog učenja na metodu razgovora i aktivnog uključivanja učenika izazvao je pomutnju i kod učenika i kod profesora. Kao oblik očuvanja vanjske discipline i mehaničkog poučavanja učenika održao se do kraja 19. stoljeća. Širenje sustavno obrazovnih škola pod državnim nadzorom, učvršćivanje i oblikovanje razredne nastave kao frontalne nastave, discipliniranje učenika, podizanje pedagoških standarda, bile su težnje tadašnjeg školstva.

2. 2. Razvojni tijek školstva u Hrvatskoj i Slavoniji od njegove institucionalizacije

Takav razvojni tijek školstva odrazio se na obrazovne prilike u Hrvatskoj i Slavoniji. Napredak u uređenju i osuvremenjivanju školstva u Hrvatskoj bio je započeo u doba prosvijećenog apsolutizma, kada je Ivan Ignjat Felbinger napisao knjigu “Metodika za učitelje” (*Methodenbuch für Lehrer*), u kojoj je iznio detaljne upute o ustroju škola te nastavnim metodama. Drugi važan školski zakon iz toga vremena je *Ratio educationis* iz 1777. godine, otkada škole prestaju biti crkvene i privatne i postaju državne ustanove. Metodički postupci su bili bazirani isključivo na predavačkoj nastavi i mehaničkom reproduciranju učenika. Odgoj učenika bio je strogo discipliniran; nastavni sadržaji bili su kvantitativno i kvalitativno prilagođeni staleškoj pripadnosti učenika. Zbog nedostatka obrazovanog učiteljskog kadra, sredinom 19. stoljeća osnovana je učiteljska škola uz koju je bila praktična vježbaonica i prva ženska učiteljska škola

² Ewald Terhart, Metode poučavanja i učenja, str. 12-23.

u okviru samostana s.s. milosrdnica Sv. Vinka. Zbog potreba novoosnovane škole, u Budimu su 1849. godine izdani udžbenici pedagogije, didaktike i kasnije metodike. U vrijeme burnih kulturnih i političkih zbivanja sredinom 19. stoljeća, velik doprinos u razvoju hrvatskog školstva i prosvjete dao je Bogoslav Šulek. Svojim udžbenicima, čitankama, priručnicima i didaktičko-metodičkim naputcima radio je na osuvremenjivanju nastave u pučkim i srednjim školama u Hrvatskoj, što se vidi iz autorova navoda “da naše pučke škole procvatu potrebna su dva preduvjeta: sposoban i vješt učitelj te dobra čitanka ili abecedar.” O potrebi primjene metode zornosti autor dalje navodi: “poučavanje čitanja bit će uspješnije ako učitelj primjenjuje *nazorno obučavanje*”, a to podrazumijeva “što god deca uče, to treba da mogu videti i zreti, tako deca uče stvar i njezino ime na jedan put, a ne samo prazne reči” pa će isto tako “laglje naučiti štit i pisati”, jer “čovjek može samo ono dobro čitati što razume”.³ U nastavi se koristila propisana metodika, metoda zornosti, a od nastavnih sredstava koristio se zemljovid i osnivali su se školski vrtovi za praktičan rad učenika.

Godine 1850. reformirana je gimnazija na temelju “Osnove za organizaciju austrijskih gimnazija i realki” proglašениh u Hrvatskoj iste godine, koju je propisao grof Leo Thun, kada se gimnazijsko obrazovanje produljuje sa šest na osam godina i umjesto razrednih uvode se nastavni predmeti. Uvođenje predmetnih nastavnika iznimno je važno za daljnji razvoj metodike kao posebne discipline, jer se predmetni nastavnik obrazovao u konkretnoj struci, koju i predaje u školi. U njoj se usavršava i razvija posebne metode didaktičkog prijenosa znanstvenih spoznaja u nastavu. Pored navedenog, Thunovom su reformom uvedeni moderniji pedagoški standardi poput postavljanja razrednika za pojedine razrede, koji su u cilju unapređivanja nastave sazivali nastavnike (razredna vijeća) gdje su se dogovarali o koordinaciji nastave, učenju i disciplini učenika, kao i o drugim školskim pitanjima. *Osnova* nalaže i suradnji između roditelja i škole te *preporuča da ti odnosi budu što ljubazniji*.⁴ To pokazuje otvaranje škole roditeljima koji postaju važna karika u komunikacijskom trokutu učenika, roditelja i nastavnika.

Nastava povijesti se učila od drugog razreda gimnazije i bila je zbog programske korelacije gotovo spojena sa nastavom zemljopisa. Kao posebni predmet u četvrtom razredu predavala se povijest Habsburške Monarhije i poznavanje domovine. U cilju metodičke prilagodbe sadržaja učenicima, povijest se u nižoj gimnaziji poučavala «popularno», a u višoj znanstveno. Nastava povijesti najčešće je prikazivala životopise povijesnih ličnosti. Pored zornosti, u nastavi su se koristila didaktička načela postupnosti i primjerenosti.

U odnosu na osnovne škole u kojima se germanizacija provodila djelomično, u gimnazijama gdje se obrazovao visoki činovnički kadar za potrebe birokratsko-centralističke države, provodila se sustavno. Takvom prosvjetnom politikom bečko središte je pokušalo zaustaviti dalji razvoj nacionalne kulture koji je započet Ilirskim pokretom. Uvođenjem njemačkog jezika kao nastavnog u više gimnazije za sve predmete, osim vjeronauka i hrvatskog jezika, a godinu dana kasnije i u niže gimnazije, nije rezultirala

³ Ivan Martinčić, Školski udžbenici i priručnici Bogoslava Šuleka, Zbornik za povijest školstva i prosvjete br. 22, Ljubljana, 1989. god., str. 18-19.

⁴ Cuvaj, Grada IV., str. 125.

uspjehom, jer većina učenika nije mogla pratiti nastavu na njemačkom jeziku. Takvo stanje dodatno su otežavali udžbenici koji se nisu doslovno prevodili, nego su se prilagodili potrebama škola u pojedinim krunovinama.⁵

Unatoč pokušajima germanizacije, neoapsolutističko školstvo predstavljalo je važnu prekretnicu u modernizaciji školstva, koja se očitovala u podizanju pedagoških standarda, boljem položaju nastavnog osoblja i suvremenijim metodičkim postupcima.

2. 3. Prosvjetne prilike od obnove ustavnosti

Prepreke koje su usporavale proces liberalizacije obrazovanja, polako su nestajale u drugoj polovici 19. stoljeća. Pojava nacionalnih pokreta, razvoj građanskog društva koje je razvilo vlastiti vrijednosni sustav, povećavanje obrazovne zajednice čiju jezgru čine liberalno orijentirani učitelji, te potrebe gospodarstva u razvoju dali su novo obilježje razvoju školstva do donošenja modernih školskih zakona.

Obnovom ustavnosti, bogati pedagoški život vodio se od početka izlaženja časopisa *Napredak*, u kojem su se objavljivali stručni članci iz područja pedagogije, didaktike i metodike. Osnivanjem Pedagoškog književnog zbora razmahao se pedagoški život učitelja koji su raznim istupima i raspravama poticali razvoj školstva kroz izdavanje niza metodičkih knjiga i priručnika. Zbor je također informirao učitelje o najpoznatijim stranim pedagozima prevodeći njihova djela. Tako je izdao sljedeće: A. Komenski: *Didaktika*, H. Spencer: *Nauk o uzgoju*, J. J. Rousseau: *Emil u tri knjige*, J. H. Pestalozzi: *Miroslav i Bogoljuba*.⁶

Utjecaj stranih pedagoga vidio se u postupcima i načinu rada u školama, jer su se mnogi učitelji školovali u Pragu kod profesora K. S. Amerlinga. To su, među ostalima, bili Skender Fabković, Vjekoslav Marik, Ljudevit Modec i drugi. Od stranih pedagoga najveći utjecaj su imali Adolf Diesterweg⁷, glavni Pestalozzijev sljedbenik koji je u svojim *Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer* znatno unaprijedio nastavu, nastojeći u svim predmetima uvesti metodu zornosti i učenički samostalni rad. Njegov sljedbenik bio je F. Dittes u Austriji, ravnatelj bečkog Pädagogiuma. I jedan i drugi su bili protiv konfesionalnih škola, zbog čega su bili izloženi pritiscima vlasti. Oni su utjecali na Ivana Filipovića i Davorina Trstenjaka koji su bili pronositelji novih metodičkih postupaka u hrvatskim školama. Basariček je bio pristaša Herbartovog smjera, zastupao je emancipaciju škola od Crkve i stručni nadzor nad školama, ali nije bio protiv vjerskog odgoja u školi.

Pod takvim utjecajem je pisana njegova *Pedagogija*. Srednjoškolski profesori svoje su okupljanje započeli pokretanjem lista *Nastavni vjesnik*, u kojem su se predstavljali svojim stručnim i znanstvenim radovima. Svakako treba istaknuti da su libe-

⁵ M. Gross, Počeci moderne Hrvatske, str. 317.

⁶ Franković, str. 300.

⁷ Diesterweg (1790. – 1866.) je bio zagovornik zorne obuke, kako bi se zbiljna stvarnost što bolje predočila osjetilima djece, prednost daje heurističkoj metodi, a cilj odgoja je samorad u službi istine, dobrote i ljepote. Njegovo osnovno pedagoško načelo je poučavati u skladu s prirodom i kulturom, a obrazovanje mora biti u službi odgoja.

ralni učiteljski pokret i prvo organiziranje učiteljstva i profesora na prijelomu stoljeća imali veliko značenje u razvoju hrvatskog školstva i pedagogije.

2. 4. Školsko zakonodavstvo – sigurni koraci prema modernizaciji školstva

Na poticaj liberalnih vlada zapadnoeuropskih zemalja sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća donose se zakoni o školstvu, kojima se moderniziraju tradicionalni obrazovni sustavi. Provedba tih zakona implicirala je daljnju demokratizaciju građanskog društva i napuštanje tradicionalnih obrazovnih institucija. Nastavljajući se na temeljne reforme školstva za neoapsolutizma, daljnji modernizacijski pomaci u Monarhiji bili su 1860-ih godina. Prvi moderni školski zakon u Monarhiji donijet je 1868. godine u Ugarskoj, a godinu dana kasnije Zakon o osnovnom školstvu dobivaju i austrijske zemlje. Modernizacija obrazovnog sustava započinje i u Hrvatskoj za neoapsolutizma, a bitan zamah dobiva donošenjem prvog autonomnog školskog zakona iz 1874. godine, kada je ban Ivan Mažuranić, potaknut liberalnim reformama u austrijskim dijelima Monarhije, sličnim zakonskim aktima pokušao provesti modernizaciju u Banskoj Hrvatskoj. Taj zakon je bio na snazi sve do 1888. godine kada je, nakon sjedinjenja Vojne krajine s civilnom Hrvatskom, nastupila dvojnost u zakonskoj regulativi osnovnih škola. Stoga se za banovanja Khuena Hédervárya donosi novi školski zakon, koji je po nekim odrednicama daleko zaostajao za prvim.

Mažuranićeva školska reforma otvorila je put trajnoj modernizaciji školstva u Hrvatskoj. Najznačajnije postignuće školske reforme očitovalo se u stvaranju općeg i univerzalnog obrazovanja kao i stvaranju uvjeta za sustavno stručno obrazovanje. U prilog tezi da je zakon značajno pridonio razvitku hrvatskog školstva govori i školska statistika.⁸ Školski zakon iz 1888. godine bio je na tragu Mažuranićevog školskog zakona, mada je u nekim odrednicama znatno zaostajao, zbog ponovne konfesionalizacije školstva i uvođenja školskog celibata. Određena prednost Khuenovog zakona je davanje prioriteta obrazovanju koje osposobljava učenike za buduća zanimanja. Jedan i drugi školski zakon su ostvarili četiri glavne funkcije liberalne prosvjetne politike: prosvjetnu funkciju – obrazovanje učenika prema potrebama građanskog društva posredovanjem znanja i vještina, zatim odgojnu funkciju – prenošenje sustava vrijednosti (morala) koji je u skladu s državnom politikom, funkciju socijalizacije – prilagodbu učenika potrebama modernog diferenciranog građanskog društva i napose funkciju emancipacije – omogućavanje pristupa školskom sustavu što većem broju djece, bez obzira na njihove etničke, klasne i spolne razlike.⁹

Razvoj građanskog društva u Hrvatskoj diktirao je potrebu za obrazovanjem višim od pučkoškolskog. Razvoj srednjoškolskog obrazovanja može se sagledati u širem kontekstu stručnog i općeg – gimnazijskog obrazovanja. Činjenica je, da je unatoč mnogim poteškoćama, razvoj srednjeg školstva bio vidljiv u porastu broja i vrsta škola, pola-

⁸ Cuvaj, Grada VII., str. 4. Godine 1874. bilo je u civilnoj Hrvatskoj 507 pučkih škola, s 857 učitelja i 51.588 učenika, godine 1884./85. 719 škola (686 javnih i 33 privatne), s 1.050 učitelja i 91.034 učenika, a godine 1889./90. 1.259 škola (1.197 javnih i 63 privatne), s 1.202 učitelja i 133.263 učenika.

⁹ Horst Haselsteiner, Ogleđi o modernizaciji u Srednjoj Europi, str. 275.

znika, učiteljskog kadra, u povećanoj raznolikosti učenika, te je na taj način do kraja 19. stoljeća dosegnuta razina nekih razvijenijih europskih država.

3. Modernizacija školstva postulirala je modernije didaktičke postupke

Modernizacijski procesi unutar obrazovnog sustava posebno su uočljivi iz nastavnih planova i programa koji su najčešće bili odraz aktualne političke zbilje i gospodarsko-društvenih prilika. Gospodarski polet i sve izrazitiji način građanskog života tražili su usmjereniju i raznolikiju naobrazbu. Takvi su zahtjevi utjecali na reformu škola, a s tim u vezi i promjenu nastavnih planova i programa. Tomu su pridonijele i pritužbe o preopterećenosti nastavnih planova i programa za srednje škole, te potrebi njihove modifikacije. Kakav je bio stav Khuena Hédervárya o naučnoj osnovi, vidi se iz slijedećeg citata: “Što se tiče nastavne osnove, morat će se također već u školama nešto učiniti, da se ljudi nauče malo praktičnije misliti, ... da se danas žalibože polaže veća važnost na historiju od mnogo stoljeća i hiljadu godina natrag, nego na novu historiju, a to nije praktično obučavanje.”¹⁰ Njegovi su stavovi sukladni njegovom političkom djelovanju u Hrvatskoj, promicanju mađarskih interesa, nastojeći u okviru obrazovne politike regrutirati lojalne kadrove za njihovo sprovođenje.

Preopterećenost nastavnih programa nastavnim sadržajima posebno se odnosila na nastavu povijesti, pa se radilo na rasterećenju nastavnih programa i udžbenika koji su na temelju njih pisani. Iz nastavnih planova i programa koji su bili sastavljeni za određene profile srednjih škola moglo se uočiti da su bili natrpani povijesnim sadržajima, uz obilje povijesne faktografije. U uvodnom objašnjenju apostrofirali su obrazovnu zadaću predmeta koja se bazirala na zapamćivanju što većeg broja povijesnih činjenica i reprodukciji naučenog. Odgojna komponenta svodila se na moralno-religiozno rasuđivanje, te nije ostavljala prostora za formiranje vlastitih vrijednosnih sudova.

Udžbenici su se, sukladno nastavnim planovima i programima, dijelili prema profilima škola, a u nekim slučajevima, u kojima su se nastavni planovi i programi podudarali, koristili su se isti udžbenici. Konceptualno su bili slični, gradivo je bilo kronološki raspoređeno uz opširne povijesne naracije, obilje povijesne faktografije. Prevladavala je politička i ratna povijest, a velik prostor se davao zaslugama povijesnih ličnosti.

3. 1. Pedagoški standardi (nastavna sredstva i pomagala)

Prema E. Terhartu, brojni prikazi povijesti teorijskog i metodičkog mišljenja o nastavi ne mogu se čitati kao opisi povijesne stvarnosti u školama, u učionicama. Naime, obrazovna stvarnost u školama odstupala je od teza teoretičara pedagogije i didaktike školske prakse, jer su oni bili daleko ispred svog vremena. Stvarni povijesni oblici nastave nisu dakako očuvani. Uostalom oduvijek je, pa i danas, bilo teško baciti pogled iza zatvorenih vrata učionice. Doduše, razmatranje nastavne prakse i metodičke zbilje koja se izvodila iz povijesnog razvitka školske obuke i iz povijesti nastavničkog zani-

¹⁰ Cuvaj, Građa VIII., str. 2.

manja, može poslužiti samo kao pomoćna osnova za povijest same nastavno-metodičke prakse.¹¹

Modernizacija školstva podrazumijevala je kvalitetnije metodičke postupke uz upotrebu različitih nastavnih pomagala za zornu nastavu, zemljovida, globusa, fizikalnih aparata, gospodarskog oruđa i gimnastičkih sprava.

Prema izvješću o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji na kraju školske godine 1884./85. vidi se da je, osim učitelja i zgrada, za unapređenje školstva bila bitna kvalitetna opremljenost škola učilima i knjižnicom. "Svaka škola mora biti opskrbljena potrebnim učilima: stijena početnica za čitanje, slike za zornu obuku, zemaljska kugla (globus), zemljovidi (polutke, Europa, Trojedna kraljevina Hrvatska, Austro-Ugarska Monarhija, Palestina), računalo, zbirka risarskih predložaka, slike za obuku u prirodopisu uz zbirku domaćih prirodnina, zbirka najpotrebnijih fizikalnih aparata, školska knjižnica, slike i modeli za pouku u metarskom sustavu i šestar i ravvalo."¹² Dakako da bogati fundus zbirki učila, nastavnih pomagala, udžbenika i priručnika pokazuje da su se oni rabili u nastavi, pri čemu se po svemu može zaključiti da se na prijelomu stoljeća koristila metoda zornosti kao važna didaktička strategija. Dat ću kratak prikaz primjene metode zornosti i upotrebe nastavnih pomagala u nastavi povijesti i zemljopisa. Metoda zornosti u didaktičkom pogledu je pokazivanje u nastavi svega onoga što je moguće perceptivno doživjeti, stoga je njena primjena usko vezana s odabirom nastavnih sredstava i pomagala. U predočavanju izvorne stvarnosti u nastavi zemljopisa i povijesti rabili su se zemljovidi, napose reljefni, kojima se prezentirala geografska osobitost određenih zemalja i prostora. Stoga su školski atlasi bili osnovni priručnici za nastavu povijesti i zemljopisa, te je njihova ponuda bila prilično velika. Posebno je bio popularan školski atlas slovenskog kartografa Blaža Kozenna kojeg su preveli domaći autori za potrebe hrvatskih škola. *Atlas za hrvatsku povijesnicu* Vjekoslava Klaića sadržavao je šest povijesnih karata, a obuhvaćao je razdoblje razvoja hrvatskih zemalja od srednjovjekovlja do početka 17. stoljeća. Na početku atlasa nalaze se tekstualna tumačenja karata, legende. Svakako bih još spomenula historijsko-geografski školski atlas novog vijeka, autora F. W. Schuberta, W. Schmidta i Augustina Dobrilovića koji sadrži 17 karata svijeta, spojenih unutar dvostranih tablica. *Zemljopisni atlas za pučke škole* iz 1912. godine, autora Franje Peyera i Stjepana Širole, predstavlja izuzetno kvalitetno didaktičko sredstvo, jer se u odnosu na prijašnje odlikuje modernijom grafičkom opremom i inovacijama, poput grafičkog prikaza oblika reljefa zemlje, malog plana grada Zagreba i još 8 karata Austro-Ugarske i Europe u cjelini. Pored navednih, ovaj je atlas donio još jednu novost, dodatak na kraju koji je sadržavao 25 slika gradova i prirodnih znamenitosti, te po jednu sliku Beča i Pešte.¹³ Uz inovacije, ovaj je atlas sadržavao tlocrt

¹¹ E. Terhart, str. 14.

¹² Školstvo i pedagogija, str. 357-358.

O uporabi zorne metode u nastavi povijesti i zemljopisa govori nam pozamašni fundus nastavnih pomagala i sredstava: Reljefni zemljovid Europe, globus nebeskog svoda, Kozennov školski atlas, svjetska povijest u slikama Lavoslava Hartmana, rekonstrukcija Jeruzalemskog hrama, Dionizijev teatar u Ateni i još mnogi drugi; HŠM, stalni postav, str. 98-107.

¹³ Hrvatski školski muzej 1901.-2001., str. 97-98.

školske sobe, zgrade i okolice, kao i svi onodobni atlasi. Treba istaknuti da su se atlasi poput Kozennovog služili znanstvenom analizom i sintezom u kartografskom prikazu. Ovaj prikaz nam pokazuje da su se učenici, zahvaljujući bogatoj kartografskoj ponudi koja ni po čemu ne zaostaje za današnjom, mogli solidno zemljopisno opismeniti.

Zorno prikazivanje materijalnih dostignuća ljudskog rada, počevši od igle pa do velebnih zdanja, nije bilo moguće izvorno demonstrirati, stoga se pristupilo izradi modela tih predmeta u smislu njihove didaktičke prerade, pa i izradi njihovih slika, fotografija, crteža, skica i modela. Iz zbirke učila, nastavnih pomagala i školske opreme, izdvojila sam neke za koje prosuđujem da su bili u funkciji zornosti nastave povijesti, primjerice razni povijesni predmeti kao što su staro oruđe i oružje, novac, slike povijesnih i nadgrobnih spomenika, koji itekako mogu pridonijeti produbljivanju učeničkih znanja, predočavanju i konkretizaciji povijesnih događanja i društvenih procesa u raznim razdobljima.

Spomenici prethistorijskog i ranijeg historijskog vremena iz Austro-Ugarske Monarhije, zidna kolorirana litografija iz 1901. godine, pokazuje arheološke artefakte u pet vertikalno postavljenih polja, cjelina podijeljenih na pretpovijesna i povijesna razdoblja. Ispod likovnih prikaza nalaze se tekstualna pojašnjenja iz kojih učenik jasno može uočiti i zaključiti kakva su se oruđa upotrebljavala u određenim razdobljima, od kakvih materijala, kako su bila obrađivana i za što su služila, te još niz pitanja koja će učenike potaknuti na misaone i kreativne aktivnosti.

Svjetska povijest u slikama Lavoslava Hartmana iz 1900. godine je album koji sadrži 19 zidnih tablica sa slikovnim prikazima svjetske povijesti, povijesnih ličnosti, ratnih pohoda, značajnijih kulturnih i sportskih događaja, poput gradnje zidina u Ateni, Salomonova hrama, otvaranja Olimpijskih igara 776. godine, te još mnogim značajnim prikazima povijesnih i mitskih događaja. Pored slikovnog materijala u predočavanju prošle stvarnosti, u zornoj nastavi povijesti rabile su se rekonstrukcije spomeničkih jezgri kao što su Dionizijev teatar u Ateni i Herodov hram u Jeruzalemu, te prikazi iz hrvatske povijesti od doseljenja do razdoblja kasnog srednjeg vijeka.

Iz serije Lehmannovih kulturno-povijesnih slika je litografija s početka 20. stoljeća koja predstavlja rekonstrukciju unutrašnjosti kuće Korneliusa Rufusa u Pompejima, s prikazom unutrašnjosti rimske kuće, vrta, bazena i osoba u svakodnevnim situacijama. Zasigurno su ovakvi prikazi pridonosili učeničkoj percepciji rimske svakodnevnice. Također bih spomenula modele glava po Lehmannu, tipove rasa, odnosno lijevane modele poprsja muškaraca, en face postavljenih s tipičnim karakteristikama, tradicionalnim dijelom odjeće koji su pridonosili vjernosti prikaza, a rabili su se u zornoj nastavi zemljopisa.¹⁴ Iz ovih prikaza se vidi da se u nastavi povijesti i zemljopisa rabila zorna nastava, koja je za učenike imala višestruku korist. Davno je Konfucije rekao «slika vrijedi tisuću riječi», stoga su se i stari poučavatelji koristili metodom demonstriranja, znajući da je didaktički učinak neupitan. Naime, učenik pojmovno shvaćanje konkretizira zorom, a perceptivno se i misaono aktivira i osposobljava za samostalan i kreativan rad. Stoga nije slučajno da se ta metoda koristila još u sumerskim, egipatskim, grčkim

¹⁴ Isto, str. 107.

i rimskim školama, a poznato je da je rimski učitelj Kvintilijan demonstrirao svojim učenicima slova izrađena od slonovače. Nakon srednjovjekovnog razdoblja u kojem je prevladavao metodički verbalizam, u 17. stoljeću ponovno se reformatorskim zanosom J. Komenskog postupno uvodi zornost, *res non verba*, koja će se različitim intenzitetom provoditi u školama.¹⁵ Dosezi metodičko-didaktičkog standarda mogu se vidjeti iz školskih izvješća koja daju iscrpne podatke o školskim učilima za pojedine predmete kao i o bogatoj učeničkoj i profesorskoj knjižnici.

Nastavna učila u gimnazijama 1894./95.¹⁶

Nastavna učila u	Gimnazija u Zagrebu	Gimnazija u Varaždinu	Gimnazija u Osijeku	Gimnazija u Gospiću
Geografsko- povijesnoj zbirci	198	179	310	134
Fizikalnoj zbirci	434	315	530	319
Kemijskoj zbirci	132	125	98	125
Zoološkoj zbirci	1038	1671	2306	1773
Botaničkoj zbirci	3091	56	1539	73
Mineralno- geološkoj zbirci	1899	1272	1110	836
Matematičkoj zbirci	69	30	41	63
Zbirci za risanje	-	268	397	1195

Stalni rast nastavnih sredstava dokazuje da su se ona koristila u stvarnoj obuci i da se ulagalo u opremljenost škola radi modernizacije metodičko-didaktičkih postupaka. Poučavanje prema načelu “slušaj-zapamti”, koje je bilo usmjereno na odražavanje postojeće stvarnosti, sve se više u nastavi zamjenjuje poučavanjem prema načelu “razmisli-zaključiti”.

3. 2. Metodičko-didaktički postupci

Po uzoru na Herbartovu metodiku za posebne predmete, Basariček je u svojoj *Pedagogiji* dao metodičke upute za svaki pojedini nastavni predmet, pa tako i za nastavu povijesti.

Metodu povijesne obuke podijelio je na tri dijela. Prvi dio obuhvaća raspored učiva (povijesne građe), u drugom dijelu prikazuje načine izvođenja gradiva (oblike i metode rada) i u trećem dijelu raščlambu učiva po stupnjevima. Tako za povijest navodi raspored gradiva koje dijeli na progresivno ili kronološko i regresivno; načelo primjerenosti, od poznatog prema nepoznatom povijesnom događaju; etnografsko predočavanje događaja svakog naroda posebno; sinkronističko načelo – o istim događajima koji su se odvijali kod različitih naroda ili u različitim državama. Basariček ističe važnost korelacije povijesti s drugim predmetima, uz preporuku korištenja ilustrativnog materijala za zornu nastavu. Pored rasporeda povijesne građe, Basariček pojašnjava metode i oblike

¹⁵ J. H. Herbart (1776. – 1841.), njemački psiholog i pedagog, osnivač je znanstvene pedagogije, po njemu se cjelokupni odgojni proces ostvaruje u tri oblika: upravljanje, nastava i moralni odgoj. Nastava je najvažnija odgojna djelatnost. Razvio je metodiku stupnjevito izvođenja nastavnog procesa – jasnoća, asocijacija, sustav, metoda, pri čemu su duhovna aktivnost i interes učenika u prvom planu; Tuiskon Ziller (1817. – 1882.), njemački pedagog.

¹⁶ Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji ..., str. 264.

rada u nastavi povijesti. Prema autoru, kod obrade novog gradiva treba prevladavati akromatički oblik rada (predavački oblik u nastavi), jer su, po njemu, učenicima povijesni događaji potpuno nepoznati i stoga ih treba eksplicitno objasniti. Međutim, poželjno je ipak “kadšto upotrijebiti i erotematički oblik rada” (pitanjima i odgovorima), te preporučuje heuristički oblik pitanja, radi poticanja učenika na razmišljanje.¹⁷ Naime, autor navodi da i Ziller i njegovi sljedbenici koriste ovakav postupak i da se pritom služe tekstovima iz literature koji bi trebali asocirati na povijesne događaje. Autor ipak u povijesnoj obuci preporučuje upotrebu metode pripovijedanja (usmeno izlaganje), metodu predočavanja (zornost) i metodu vježbanja.

Pripovijedanje povijesnih događaja trebalo bi biti *jasno, živo i istinito*. *Jasno* podrazumijeva da učiteljevo izlaganje treba biti oblikom i sadržajem primjereno uzrastu i dobi učenika, odnosno autor navodi primjenu načela primjerenosti i postupnosti, kako bi učenici mogli shvatiti razvoj povijesnih događaja. *Živo* podrazumijeva prije svega predavanje koje djeluje na “srce učenika”, a to se može postići samo onda “ako učitelj sam sve ono čuti, o čemu pripovijeda”. Dakle, živosti pripovijedanja doprinosi, prema autoru, empatija učenika. *Istinito* se odnosi na interpretiranje povijesnih činjenica koje, prema autoru, valja izlagati “onako kako su se događale”, dakle objektivno, (kao što je interpretirao Leopold von Ranke), a ne “izvrćati u prilog kojoj stranci ili društvenoj zajednici”. Također, valja ličnosti ocjenjivati prema vremenu i prilikama u kojima su živjele i radile, jer bi prosudba bila nepravedna i neistinita. Dakako da autor, pozivajući se na potrebu objektivnih interpretiranja povijesnih događaja, ipak dozvoljava da nije nužno da “učenici saznaju sve što nije istina”. Pored pripovijedanja, autor navodi potrebu korištenja metode predočavanja i opisivanja različitih stvari i događaja, a za to će učitelju poslužiti “povjesničarske stvari” kao što su zbirke starina, stari novac, pečati, nakit, isprave i drugo. Pored materijalnih povijesnih i pisanih povijesnih izvora koji služe boljem predočavanju povijesne stvarnosti, autor upućuje na posjete mjestima i lokalitetima od posebnog kulturnog i društvenog značenja, crkvama, spomenicima ili muzejima. U predočavanje još spadaju povjesničke slike, odnosno različiti ilustrativni materijali, slike, crteži, skice, makete i to sve u cilju poticanja ueničkih perceptivnih sposobnosti i razvijanja radnih aktivnosti. Pored ilustrativnih nastavnih sredstava, koja predstavljaju didaktički oblikovanu izvornu stvarnost, autor sugerira i uporabu povijesnih zemljovida koji učenicima pokazuju prostor nekog povijesnog događaja.¹⁸

Vježbanje predstavlja završnu etapu obrade nastavnog gradiva, pri čemu autor napominje da se učenici mlađe dobi (pučke škole) odterete povijesnih imena i godina, te da se kod ponavljanja traži ono što je najbitnije. “Povijest se ni u pučkoj školi ne pripovijeda radi zabave ili uzgojne vrijednosti, nego da učenici upamte najznačajnije događaje naroda svoga”. Stoga, radi lakšeg zapamćivanja gradiva, autor predlaže metode vježbanja.

¹⁷ Stjepan Basariček, Pedagogija III. dio, Zagreb, 1895., str. 50.

¹⁸ Isto, str. 52-53.

Raščlamba učiva se dijeli na pojedine stupnjeve:

Prvi stupanj – znanje i iskustvo što su ga učenici stekli iz svog okruženja, povijesne priče i anegdote, povijesne pjesme, narodne i umjetne (“valja se čuvati suvremenih pjesama sa stranačkom-političkom tendencijom”), ponavljanje događaja i njihovo uspoređivanje s prethodno obrađenim gradivom, te ponavljanje zemljopisne građe onog područja u kojem se povijesni događaj zbio.

Drugi stupanj – obrada novog gradiva pri čemu se koriste određene metode i oblici rada.

Treći stupanj – obuhvaća sistematizaciju gradiva koristeći se induktivnom ili deduktivnom metodom.

Četvrti stupanj – reproduktivno i produktivno ponavljanje (učenik analizira, sintetizira, klasificira, uspoređuje, zaključuje po analogiji, rješava probleme).

Peta etapa – predstavlja prosudbu odnosno vrednovanje učeničkog znanja, a i nastavnikovog rada (pismena i usmena provjera, kronološke vježbe).¹⁹

Temeljem navedenog proizlazi da se autor isključivo rukovodio didaktičkim radnjama u procesu nastave, a u cilju obrazovanja učenika. Budući da se radi o obrazovanju ličnosti, taj proces ima svoju zakonitost, svoj tok, svoje kretanje, trajanje i svoju uzročno-posljedičnu povezanost.²⁰ Naime, prema V. Poljaku krajnji cilj nastavnog procesa je ostvarivanje materijalnih, funkcionalnih i odgojnih zadataka. Zato se postavlja pitanje kroz koje sve radne etape treba proći nastavni rad da bi se ostvarilo obrazovanje. Mnogi didaktičari, među prvima Herbart, Ziller, Rein i drugi, interpretirali su proces obrazovanja na različite načine, nastojeći otkriti i utvrditi njegovu osnovnu strukturu.²¹

Kao primjer za povijesnu obuku Basariček je izabrao nastavnu jedinicu *Mongoli u Hrvatskoj*.²² Dat će kratak prikaz tijeka obrade te nastavne jedinice. Autor je strukturirao nastavni proces na: pripremu (uvođenje), obradu novog gradiva (izlaganje), združivanje (sistematiziranje i vježbanje), uspoređivanje (ponavljanje i utvrđivanje) i primjenu (provjera i ocjenjivanje). Scenarij nastavnog procesa tekao je po prilici ovako:

Nakon najave cilja nastavne jedinice, o provali Mongola u Hrvatsku, borbi Hrvata protiv strašnog neprijatelja i spašavanju svoga kralja od neprijatelja, autor je u cilju motivacije započeo razgovor pitanjem vezanim uz podrijetlo, izgled i osobitosti “pasoglava”, što je bio izraz iz naroda za Mongole. Rabeći metodu razgovora, autor je ponovio prethodno gradivo, od hrvatskog kraljevstva do dolaska Hrvata u zajednicu s Arpadovićima, koristeći se pritom metodom demonstracije kojom je uz pomoć povijesnog zemljovida pokazao smještaj Hrvatske i Ugarske.

¹⁹ Isto, str. 55-57.

²⁰ V. Poljak, Didaktika, Zagreb, 1980., str. 48-51.

²¹ Isto, Pregled etapa nastavnog procesa u povijesti didaktike: Herbart - jasnoća, asocijacija, sistem, metoda; Ziller - analiza, sinteza, asocijacija, sistem, metoda; Rein - priprava, izlaganje, združivanje, shvaćanje, primjena.

²² S. Basariček, str. 51.

U obradi novog gradiva koristila se metoda usmenog izlaganja i razgovora, a radi produbljivanja znanja i metoda rada na tekstu. Analizom povijesnog teksta "Pripovijesti iz hrvatske povijesti" prof. Klaića o Mongolima, učenici su saznali sve njihove osobine kojima je demantirao prijašnji naziv "pasoglavi".

Scenarij obrade sastojao se iz kronološkog prikaza povijesnih događaja, od mongolskih provala u Ugarsku i Hrvatsku, poraza hrvatsko-ugarske vojske na rijeci Šaju, sklanjanja Bele IV. na jadranske otoke, uloge hrvatskih plemića Šubića i Frankopana u obrani kralja, te dodjeljivanja povlastica Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima od strane kralja, a u znak zahvalnosti što su ga sklonili od Mongola. Da bi tako opsežnu građu s mnogo informacija što učinkovitije obradio, autor se tijekom obrade koristio induktivnom metodom, tako da je veće cjeline rasporedio u manje, a nakon svake cjeline je "sabirao" (ponavljao) i zapisivao (natpis) natuknice na ploču. Tako je plan ploče tijekom obrade izgledao ovako:

- provala Mongola u naše krajeve
- kralj Bela otprema vojsku protiv Mongola
- nesretna bitka na rijeci Šaju
- kralj Bela traži utočište u Hrvatskoj
- Mongoli pred Trogirom
- Bitka na moru kod Raba
- Pobjeda i uzmak Mongola

Nakon obrade, uslijedila je nova etapa: vježbanje i prosuđivanje. Na kraju je slijedila etapa uspoređivanja, tako što je autor usporedio borbu Hrvata i Mongola s borbom Hrvata i Franka, da bi potaknuo razmišljanje učenika kako bi uočili uzročno-posljedičnu povezanost povijesnih događaja. U završnoj etapi nastavnog procesa uslijedila je provjera znanja. Autor je ovu etapu podijelio u dva dijela: stvarni sustav koji je podrazumijevao ostvarenje obrazovnih zadataka, i etički sustav koji je podrazumijevao ostvarivanje odgojnog zadatka, gdje je putem narodnih izreka koje su veličale junaštvo, patriotizam, slogu i zajedništvo, poticao razvoj domoljublja i potrebu žrtvovanja za domovinu.

Na samom kraju autor nije zaboravio učenicima dodati zadaću, naime učenici su trebali napisati priču o kralju "Pasoglavu". Iz ovog prikaza obrade nastavne jedinice iz 1895. godine, proizlazi da je proces obrazovanja veoma složen i da nastavni proces može uspješno izvoditi samo onaj tko temeljito poznaje sve njegove strukturne elemente, spoznajne, psihološke i metodičke, u njihovu međusobnu odnosu i funkcionalnoj vezi. Iako je bio Herbartov sljedbenik, Basariček je koristio metodičke postupke koji su imali za cilj aktivirati učenike, a ne pretvoriti ih pasivne slušatelje, što je i razumljivo, s obzirom na zahtjeve novog društva.

Zaključna razmatranja

U razvoju metodike od njenih početaka, kada se isključivo bazirala na praktičnoj vještini svakog poučavatelja, do modernih didaktičkih spoznaja, prošlo je mnogo vremena. U školama je prevladavao didaktički materijalizam utemeljen na dociranju opširnih sadržaja i učeničkom zapamćivanju, da bi krajem 19. stoljeća ustupio mjesto didaktičkom funkcionalizmu, gdje se inzistiralo na znanju, ali i razvijanju vještina i sposobnosti potrebnih za praktičan život. U tradicionalnoj školi metodički postupci u pravilu su se temeljili na poslušnosti i na taj su je način promicali kao opću vrijednost. Izazovi modernog društva sve su više postulirali reformu stare škole, glede podizanja pedagoških standarda, rasterećenja nastavnih programa i udžbenika, kao i kvalitetnijih metodičkih postupaka. Zbog toga je početkom 20. stoljeća pripremljen novi nastavni plan, koji se rukovodio suvremenim didaktičkim principima. Isto se tako radilo na promjeni udžbenika koji su bili pretrpani faktografskim podacima, a većina njih bez adekvatne metodičko-didaktičke opreme. Sva ta nastojanja zaustavljena su Prvim svjetskim ratom koji je unazadio sve vidove života, pa i obrazovanje.

Imajući u vidu vremensku distancu, i danas u 21. stoljeću – znanstvenom stoljeću – u nastavi povijesti koriste se dobra metodička rješenja. To govori u prilog istraživačkoj tezi kako je bogata metodička baština u Banskoj Hrvatskoj na prijelomu stoljeća imala kontinuitet do danas.

IZVORI

1. HŠM Arhivska zbirka, Hrvatska učiteljska, pripomoćna i posmrtna zadruga, A 1789
2. HŠM Zbirka učila, nastavnih pomagala i školske opreme
3. HŠM Zbirka udžbenika i priručnika
1. *Hrvatski učitelj*, 1879.; 1883.; 1887.
2. *Napredak*, [1859. – 1900.]
3. *Narodne novine*, 1888.; 1892.; 1906.
4. *Nastavni vjesnik*, časopis za srednje škole; godište 11; Prilozi statistici srednjih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1903.
5. *Školski prijatelj*, 1873.; 1874.
6. *Disciplinski red za realne gimnazije u Hrvatskoj i Slavoniji*; god. 1885.
7. *Godišnje izvješće kraljevske velike realke i s njom spojene trgovačke škole u Zagrebu koncem šk. god. 1885.*, Zagreb, 1885.
8. *Godišnje izvješće kraljevske velike realke i spojene s njom trgovačke škole u Zagrebu koncem šk. god. 1889.*, Zagreb, 1889.
9. *Izvješće kraljevske gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za šk. god. 1895./96.*, Zagreb, 1896.
10. Kirin, Josip: *Izveštaj o petnaestogodišnjem radu Saveza hrv. učiteljskih društava, 1885. – 1900.*, Zagreb, 1901.
11. *Naučna osnova za Hrvatsko-slavonske realne gimnazije od 19. 9. 1894. godine.*

12. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb, 1874.
13. *Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb, 1888.

LITERATURA

1. Anderson, Benedict: *Nacija zamišljena zajednica*, Zagreb, 1990.
2. Basariček, Stjepan: *Pedagogija, posebna nauka o obuci*, Zagreb, 1895.
3. Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. III.-XI., Zagreb, 19101.-1913.
4. Batinić, Štefka: Pregled hrvatske pedagoške periodike od početka do danas, *Napredak* 140 (3), Zagreb, 1999.
5. Bogнар, Ladislav i Matijević, Milan: *Didaktika*, Zagreb, 1993.
6. Cohen, Gary B.: *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918*, Indiana: Purdue University Press, 1996.
7. Colin, J. Marsh: *Kurikulum*, Zagreb, 1994.
8. Engelbrecht, Helmut: *Zur Geschichte der padagogischen Historiographie in Osterreich*, Krems, 1977.
9. Franković, Dragutin: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958.
10. Gross, Mirjana: O društvenim procesima u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća, *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb, 1981.
11. Gross, Mirjana: *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985.
12. Gross, Mirjana: *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Zagreb, 1992.
13. Hartman, Stjepan: *Školski zakon od 14. listopada 1874. i od 31. listopada 1888. ili Školsko pitanje u nas*, Zagreb, 1893.
14. *Iz povijesti hrvatskog školstva i prosvjete*, ur. Đ. Arhanić i J. Berka, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, 1944.
15. Jelavich, Charles: *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb, 1992.
16. *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca godine 1895.*, Zagreb, 1896.
17. Terhart, Ewald: *Metode poučavanja i učenja*, Zagreb, 2001.
18. Župan, Dinko: *Viša djevojačka škola u Osijeku (1882.-1900.)*, Scrinia Slavonica 5, 2005.

Dunja Modrić-Blivajs, Zagreb

(Summary)

METHODICAL OUTREACHES OF HISTORY TEACHING IN CIVIL CROATIA FROM THE INSTITUTIONALIZATION OF EDUCATION UNTIL THE END OF 19TH CENTURY

Using extensive research of relevant archives, school reports, yearbooks and literature that covers this period, the author shows how the rich tradition of history teaching in Civil Croatia (Banska Hrvatska) at the end of 19th century was based on didactic achievements from previous period and is still being used in the Croatian schools.

Through examples from pedagogy textbooks as well as from high school history manuals from that period, the author proves the high standards that were being enhanced in the history teaching. Through examples from pedagogy textbooks as well as from high school history manuals from that period, the author proves high standards that were being enhanced in the history teaching.

Key words: teaching methodics, history teaching, teaching devices,
history of education, Civil Croatia